

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366

www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 135 מאי 2018 אייר תשע"ח

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

מרוץ "זכרו איתנו" בקרקוב

המוזיאונים ההיסטוריים של עירית קרקוב – המוזיאון במפעל שינדלר, המוזיאון בבית המרקחת בגטו, המוזיאון ברחוב פומורסקה ואתר הזיכרון של מחנה הריכוז פלשוב, יזמו מרוץ עממי שכותרתו "זכרו איתנו".

המרוץ מתקיים זו השנה החמישית, והוא נועד להגביר את מודעותם של תושבי העיר קרקוב לאירועים הטרגיים בקרקוב הכבושה בשנים 1945-1939.

המרוץ, באורך של 5 ק"מ, התקיים ב-14 באפריל, והשתתפו בו 1,200 משתתפים. התחלת המרוץ הייתה ברחוב פומורסקה 2, משם דרך רחוב לובזובסקה, הפלנטי, רחוב נדויסלנסקה, קרקוסה ופיבנה. המרוץ הסתיים בכיכר גיבורי הגטו בפודגוז'ה, הכיכר שממנה שולחו משפחותינו למחנות המוות.

בנוסף למרוץ התקיימו ב-13 וב-14 באפריל מספר אירועי זיכרון וביניהם: ביקור בתערוכה של פרויקט ההנצחה של מחנה הריכוז פלשוב, סדנאות יצירה ואמנות לילדים, סיור לימודי בעקבות מחתרת ז'גוטה וביקור בתערוכה ז'גוטה במפעל שינדלר, סיור מודרך בתערוכה בבית המרקחת, הרצאה על המשטרה היהודית בקרקוב הכבושה, סיור סביב חומות הגטו וסיור מודרך בתערוכה "קרקוב הכבושה 1945-1939" במוזיאון שינדלר.

תערוכה על ספורט יהודי בקרקוב לפני המלחמה

תלמידי כיתה י' במגמת היסטוריה וחינוך גופני במרכז חינוך ליאו בק בחיפה, בהנחיית המורים ד"ר רות אש וזוהר לרר, למדו במהלך השנה על ספורט וספורטאים יהודים במרכז ומזרח אירופה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

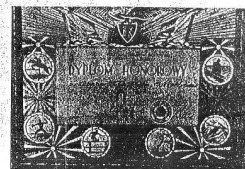
במסגרת לימודיהם חקרו גם את הספורט והספורטאים היהודים בקרקוב, הכינו תערוכה בנושא, והעלו לאינטרנט ויקיפדיה בעברית ובו מידע על הנושא.

בין היתר כתבו התלמידים על ארגוני הספורט בקרקוב - מכבי ויוטצ'נקה - וכן על שלושה ספורטאים קרקובאים: הכדורגלנים יוסף קלוץ (1900-1941) ולאון שפרלינג (1900-1941), והשחינית אולגה שרייבר-ליטמן (1909-1956).

Żydowski Klub Sportowy
„MAKKABI”
w Krakowie

w dwudziestolecie swego istnienia
1909 - 1929

1930

Nakładem Ż. K. S. „Makkabi” - Kraków

על מנת לאפשר המשך פעילות של הארגון נא לשלם את דמי החבר לשנת 2018 בסך 150 ש"ח.

תרומות תתקבלנה ברצון ובתודה.

נא לשלוח המחאה על סך 150 ש"ח לפקודת ארגון יוצאי קרקוב לרחוב הנוריות 31 הרצליה, 4672630

או

לבצע העברה לחשבון הארגון בבנק איגוד (13) סניף הסדנאות (079) חשבון מספר 216789

עליזה אבנון: "הביחד שמר עלינו"

המשפחה הייתה מרכז עולמה של לוסיה. בגטו קרקוב כמו גם במחנות היא למדה מאמא ומאבא שלה שמשפחה פירושה - חיים.

ברגעים הכי קריטיים המחשבה על המשפחה נתנה לה כח. לוסיה זוכרת שאבא שלה שיבח אותה על האוכל שבישלה למשפחה בגטו, היא זוכרת שהתפללה לאבא בזמן הסלקציה, היא זוכרת שאמה נתנה לה את פרוסת הלחם היחידה שהיתה לה, והיו עוד הרבה רגעים בהם שמר היחד הזה שלה עם אמה ואחותה הלגה על שפיות ונתן וכוו.

מפונים לברגן בלזן

עם התקדמותו של הצבא הרוסי ממזרח, פונו לוסיה, אמה ואחותה למחנה המוות ברגן בלזן שבגרמניה. שבועיים לפני השחרור, באפריל 1945, נפטרה האם, והיא בת 42 בלבד, וכשהיא לוחשת על שפתותיה את כינוי החיבה של בעלה 'הרמנקו'. היו אלה מילותיה האחרונות.

השחרור

כעבור שבועיים נכנס הצבא הבריטי למחנה ברגן בלזן ושחרר את כל האסירים, ובתוכם את האחיות לוסיה והלגה לושצ'נובסקי.

לוסיה מספרת: "הבריטים השתדלו למעננו, אך לא ידעו איך לטפל בנו. בימים הראשונים קיבלנו מנות קרב של חיילים כמזון.

במקביל הגיע למקום צוות רפואי שהקים בית חולים מאולתר, והחל לבדוק אותנו. רופא שבדק את אחותי אמר: She won't survive. נזכרתי באמא שהתעקשה לשלוח אותנו לשיעורים פרטיים לאנגלית, גם כשלא היה מה לאכול בגטו קרקוב. אז לא ידעתי איך זה ישרת אותי, אך עכשיו התבהרה לי התועלת בכך. הבנתי כל מילה ואז, בבטחון, הרמתי את ראשי ואמרתי את המשפט שהיה שיחתי הראשונה באנגלית: 'She will not die because she didn't go six years through hell just to die right after liberation.' אחותי ניצלה ונשארה בחיים.

בינתיים הגיעו למקום פליטים רבים

עליזה אבנון נולדה בקרקוב בשנת 1928, בת שניה למרישה (מרים) ולהרמן לושצ'נובסקי, ובלידתה ניתן לה השם לוסיה (פליציה). המשפחה כללה את ההורים ואת אחותה הבכורה של לוסיה, הלגה, והתגוררה ברח' קרופניצ'ה 2 במרכזה של קרקוב. את לימודיה עשתה לוסיה הצעירה בבית הספר הפולני ע"ש אדם מיצקביץ', הקרוב למקום מגוריה.

נאלצים להסגר בגטו קרקוב

כשמלאו ללוסיה 12 נאלצו היא ומשפחתה, במרס 1941, לעבור להתגורר בגטו קרקוב שברובע פודגוז'ה, ומשם, עם חיסול הגטו ב-13 במרס 1943, גורשה המשפחה, יחד עם עוד 8 אלפים מיהודי הגטו למחנה הריכוז פלשוב. שנה וחצי מאוחר יותר, בדיוק ביום הולדתה ה-16, גורשה לוסיה יחד עם אמה ואחותה לאושוויץ, ומשם לבירקנאו.

בבירקנאו יחד עם האם והאחות

לוסיה מספרת: "הכניסו אותנו לאחד הבראקים והורו לנו להתפשט. לזרוק הכל ולהישאר ערומות. זרקתי הכל אך לא נפרדתי מ"קמע" שלי, לב זעיר מעור שהכנתי לי בפלשוב, ובו תמונות זעירות של בני משפחתי. הטמנתי במהירות את הלב מתחת ללשוני, וידעתי שאם אציל את התמונות - אציל את משפחתי.

צעדתי עם כולם, כשידיי מורמות. בדקו אותנו כדי לוודא שאף אחת לא מסתירה דבר. הכניסו אותנו למקלחות. ידענו כבר שיש חדרים בהם ממתים יהודים באמצעות גז. היינו בטוחות שזה הסוף שלנו. ואז... יצאו מים מהברזים במקלחות. היינו מאושרות.

לאחר המקלחת עמדתי ליד אמי ואחותי, אך לא היכרתי אותן וגם הן לא הכירו אותי. היינו מגולחות ולבושות 'שמלת' פסים וכפכפי עץ. שאלתי: 'אמא, זו את?' ואמי ענתה: 'כן, זו אני.'

קצינת ס.ס. בדקה שוב את גופנו כדי לוודא שלא החבאנו דבר. את ה"לב" שלי לא גילה איש עד סוף המלחמה. זו המזכרת היחידה שנותרה לי ולאחותי מכל משפחתנו שנרצחה בידי הגרמנים בשואה."

לוסיה לושצ'נובסקי בגטו קרקוב

ממקומות שונים. פגשנו שלושה בחורים ששרדו את מאטהאוזן, ואלה סיפרו לנו על המקום הנורא הזה. שאלנו על אבא. הם זכרו שאבא עבד עבודות כפייה במחצבה, אך לא זכרו אם וכיצד מת. רק אז הבנתי כי גם את אבא כבר לא אראה. ככל הנראה הוא מת סמוך לתאריך מותה של אמא."

לפני המלחמה, כילדה בפולין של טרום המלחמה, הייתה לוסיה פולניה לכל דבר. היא חיה את התרבות הפולנית, אהבה את פולין, הרגישה שייכת ורצתה להיות שייכת. הזהות היהודית באה מאוחר יותר, לאו דווקא מתוך חינוך אלא מתוך בחירה.

וכך היא אומרת: "אחרי המלחמה הייתי 100% יהודיה. בחרתי בזהות הזאת בהכרה מלאה. אני לא חושבת שהייתי מיד ציונית, אך היה לי כבר ברור שאני עולה לארץ-ישראל. לא רציתי יותר לחיות כמיעוט בשום מקום. רציתי לחיות בין יהודים."

לאחר שהכירה את גרישה, שהיה מראשי ארגון הבריחה שפעל להעלאת שארית הפליטה לארץ-ישראל, ולימים בעלה, היא התחברה. לוסיה אומרת: "ממש בראשית ההיכרות בינינו נערך הקונגרס הציוני בארמון ריבנטרופ בפושלובה באוסטריה. זה היה מאד סימלי שדוקא שם בחרו לקיים את הכנס.

(המשך בעמוד הבא)

עליזה אבנון (המשך)

לכנס הגיעו פעילי ארגון הבריחה מכל רחבי אירופה, והייתה זו הפעם ראשונה שנפגשתי עם סוג כזה של אנשים. עולם חדש נפרש בפני. עולם שרציתי בו מאד. הרגשתי שדרך גרישה אני נפרדת מהגולה, ונכנסת לאווירה אחרת. כל החברים שלי נשארו סגורים בחברה הפולנית, חלקם היגרו לארה"ב ולקנדה, ואילו אני נכנסתי לעולם אחר, עשיתי היכרות עם הציונות במלוא תפארתה.

חיפשתי יציבות, פגשתי באידיאלים וקיבלתי דרכם משמעות לחיים. רציתי להיות חלק מהעולם שלהם, שהקרין גאווה, בריאות, משהו שכדאי להזדהות איתו, משהו יפה, טהור. עבורי זו היתה חוויה אקס טריטוריאלי, לא שייכת לשום

מקום. הערצתי אותם. חבורה צעירה של אנשים שלא עושים למען עצמם אלא למען אחרים. ההתגייסות שלהם הרשימה אותי. עם אחדים שמרנו על קשר כל החיים."

עולים לישראל

בזלצבורג נישאה לוסיה לגרישה, לאחר זמן מה הרתה. גרישה אמר לה: "הילד שלי לא יולד על אדמת אירופה המגועלת בזוועות השואה" וכשהגיע מועד הלידה שלח אותה לבד ללדת בארץ. בינואר 1951 נולד בתל אביב בנם שלומי (שנקרא שלמה צבי על שם שני סביו שניספו בשואה).

חבלי הקליטה בארץ היו קשים מאד. לבד עם תינוק, ללא שפה, ובמדינה שהכל זר לה. בשנת 1957 נשלחה המשפחה לאירופה, בשליחות המדינה ומשרד החוץ - במסגרת נתיב - והתמקמו בשגרירות ישראל בווינה. גרישה היה אחראי על הקשר והפעילות עם יהדות רוסיה, רומניה, צ'כוסלובקיה, בולגריה, יוגוסלביה, הונגריה, אלבניה ופולין.

סוגרת מעגל

לוסיה אומרת כי באותה תקופה המחשבות והגעגועים צפו ועלו, וכך בשנת 1958 הרגישה שהיא חייבת לבקר שוב בפולין. לסגור מעגל, לבקר עוד פעם אחת במקום הנורא

ההוא. וכך היא מספרת: "חזרתי לפולין, לקרקוב, עם דרכון דיפלומטי ישראלי, ישראלית גאה, עם תחושה של ניצחון אישי, בראש מורם, שלא על מנת לבקש דבר. עברתי ליד ביה"ס שבו למדתי, ובדיוק באותה שעה יצאו תלמידים מהכיתות עם אותם המדים שאני לבשתי אז. פגשתי במחנכת שלי מבית הספר, ברכתי אותה לשלום, היא הכירה אותי, אך לא התעניינה על אף אחד מבני משפחתי רק שאלה: 'איך ניצלת?' עניתי: 'עובדה אני כאן'. לא מצאתי כוח להכנס לבית הורי. אדם צריך לדעת את גבולות היכולות הנפשיות שלו.

בסיום הביקור נסעתי לאושוויץ. לפני שירדנו מהמונית אמר הנהג הפולני שהוא לא מבין למה משאירים את המחנה הזה כשיש מחסור כל כך חמור בדירות לפולנים.

נכנסתי בשער אושוויץ ואחר כך בשער בירקנאו. הגעתי לבלוק בו הייתי אסירה, הסתכלתי סביב. ידעתי כי כאן עברתי תקופה נוראה, הכל ישנו. אך ממרחק של כמה שנים בעצמי לא יכולתי לתפוס שאכן כל זה קרה לי. ראיתי את המשקפיים, הנעליים, השערות. זה היה לי כל כך קשה. הייתי מזועזעת. פחדתי להתחבר לעצמי. הפריע לי אופן ההנצחה של מוזיאון אושוויץ, יותר מדי דיברו שם על פולנים."

"הבנות של אלה משם"

נובלה שכתבה רונית פיינגולד בתה של מרים עקביא, בשם: "עוגות שמרים וקפה", מתפרסמת בימים אלה בספר "הבנות של אלה משם" בעריכת אסתר פלד, כלת פרס ספיר. הספר, בהוצאת בבל, כולל חמש נובלות של בנות הדור השני ונותן זווית אחרת על ההשלכות של מה שקרה שם ואז ועל החיים כאן ועכשיו.

לא מדובר ב'ספרות שואה' כפי שהורגלנו אליה, אלא במבט אחר, מטלטל אך גם מלא חמלה, על האלה מ"שם" ועלינו.

להלן קטע מהנובלה של רונית:

[...] היא זוכרת את אמא שלה, צעירה אלגנטית, הולכת איתה ברחובות

העיר הרחוקה, קראקוב שלה, עם הפארק הירוק שמקיף את העיר והרחובות מרוצפי האבנים והבתים הישנים והאוניברסיטה העתיקה. הן הולכות יד ביד בקומה זקופה. אמא שלה לובשת חליפה מחויטת. חצאית צרה שמגיעה עד מתחת לברך, ג'קט קטן שדרכו מבצבצת חולצה לבנה עם צווארון מסולסל. נועלת נעלי עקב, צועדת בקומה זקופה כשתיק יד קטן תלוי על מרפקה. והיא, הקטנה, במעיל וכפפות וכובע קטן על ראשה. הן הולכות ברחוב הראשי בצעד גדול ובטוח, מבטיהן לפנים כאילו כל החיים לפניהן. מי יכול היה לדעת שאחר כך ייקחו להן הכול. את התיק, את המעיל והכפפות ואת הכובע [...].

הבנות של אלה משם
הדור השני: סיפורי חיים

סרכת: אסתר פלד

חזנים בקרקא

מ.ש. גשורי, במאמרו על החזנים והחזנות בקרקא בתוך "ספר קראקא", מספר על חזנים רבים שהיו ידועים ומפורסמים בקולם הערב ובניגונייהם. וכך הוא כותב על כמה מהם:

מרדכי זאב שכטר

בבית הכנסת לציונים "בית ישראל" כיהן כחזן מרדכי זאב שכטר, שהיה "סופר" בין חזנים ו"חזן" בין הסופרים.

היה ספוג ספרות עברית ישנה וחדשה, השתתף בעיתונות במאמרים, שירים וכו', עמד בקשר עם ייו"א, שאליהם היה שולח את אוספיו הפולקלוריים.

מרדכי זאב שכטר (1888-1942)

תמיד היה מלא טענות כרימון על החזנים שאינם יודעים עברית, ופעם עורר ויכוח חריף בעיתונות החזנית על חזן אחד שתפס משרה מכובדת בקראקא, שלא ידע לכתוב יידיש, ודבר זה עורר אצלו תגובה בפרסום מאמר חריף בעיתונות, שהתפתח לוויכוח ממושך בעיתונים שונים.

המדובר היה באחד שהיה מחלק חלב לשעבר בקראקא, ושנים רבות היה משורר אצל החזן הגאוני ליזרקה, בבית הכנסת של הקופה. היה בעל טנור פנומנלי, רענן, והוא היה מושך בקולו הנעים לבית הכנסת מאות אנשים לברכת ראש-חודש, והכל נשארו עומדים בלב פועם ונשימה עצורה כשנשמע קולו הטנור הלירי-דרמטי.

וכך אירע גם בהופעותיו בתיאטרון הפולני בקראקא, ומבקר מוסיקה ופרופסורים היו מלאי התפעלות

כשהמשורר קטן הקומה מבית הכנסת קופה שר את האריה של "היהודיה". מובן שלחזן המבוקר קשה בפי שכטר קמו הרבה מגינים, ובינתיים היה "שמח" במחנה החזנים.

המוסיקאי והמנצח ברוך שפרבר

דמות מיוחדת בחיי הנגינה היהודית בקראקא היה ברוך שפרבר. עוד בנעורו כיהן כמנצח על המקהלה אצל ליזרקה, ומשם עבר ל"היכל". היה בעל טנור לירי יפה עם הרצאה רחבה חפשית ב"צה" העליונה. הוא גם הרבה לשיר סולו בליווי פסנתר, פועל ומפעיל בשירה ובמקהלה, ובנוסף לזה גם היה מחבר יצירות.

שפרבר היה מורה לזימרה בגימנסיה העברית ובתי ספר אחרים בקראקא, יסד מקהלת גברים בשם "הזמיר", ששרה בניצוחו שירי עם עבריים וביידיש, שחברו או עובדו על ידו.

הוא חיבר שורה שלימה של לחנים רצ'יטיביים. אופי יצירתו היה מקורי והצורה קלאסית; ידע לשלב את הנוסח המושזר ביצירה ולמזג אקורדים ליטורגיים אמיתיים בחיבוריו. כל יצירה היתה חשובה ומיוחדת במינה, כל שיר עם או רצ'יטיב בא במקומו הנכון. הוא חיבר יצירות מקוריות לחזן, למקהלה, ללוי בעוגב וגם בלי לוי בעוגב. [...]

ישראל יעקב גולדנברג

בבית כנסת הגדול הישן, שהיה לפני מרכז החיים החברתיים והציבוריים היהודיים, כיהן מאז שנת תרפ"ז ועד מלחמת העולם האחרונה, החזן ישראל יעקב גולדנברג, שהיה יחיד במינו, וקשה היה למצוא דוגמתו אף בין חבריו החזנים.

הוא היה למדן מופלג, יהודי דתי בעל לב ורגש יהודי, שידע יפה את החזנות. קולו הבריטון היפה והנעים גרם הנאה מרובה לשומעיו. החזן נהנה מאמונם הגמור של הרבנים וראשי הקהל, ואף הייתה לו הזכות לסדר קידושין.

יום יום הדרוך קהל לומדים בדף גמרא. קולו הנעים ודרך לימודו הבהיר היה מושך קהל שומעים גדול, ובית הכנסת היה מתמלא. היו באים גם כאלה שניסו להציק לחזן

ב"קושיות", והחזן גולדנברג היה משיב ומסביר מצויין, ומתנגדיו נאלצו להאלס דומיה. [...]

הד"ר לוסט המנצח והרופא

הד"ר לוסט היה חסיד נלהב של יצירות ליזרקה (אליעזר גולדברג), ידע פרק במוסיקה ובניצוח, והא ניצח על המקהלה ב"היכל".

אכן במקצועו היה ד"ר לרפואה. בבוקר היה עובד בבית החולים, ואחרי הצהריים היה מקבל חולים בביתו, ויחד עם זאת נתפנה לעשות אימונים עם המקהלה ולנצח עליה.

מקהלת ה"היכל" היתה מעורבת, גברים ונשים. המקהלה היתה שרה מיצירות ליבנדובסקי, זולצר, ברנשטיין וכדומה. אך יצירותיו של המוסיקאי והמנצח שמואל אלמן עלו על כולן. היה זה בית הכנסת היחידי בכל פולין שבכל ליל שבת ושחרית של שבת היו שרים בו רק מיצירות אלמן. לזכותו של ד"ר לוסט יש לציין שידע להפיק את הניואנסים הדרושים מכל יצירה, על אף העובדה שחסר היה עוד נסיון רב בניצוח.

האגדות הרבות שנתרקמו סביב חזנותו של ליזרקה בקראקא השפיעו על הד"ר לוסט להכניס כמה יצירות של ליזרקה בתוכנית התפילות של ה"היכל". היצירות לא היו, אמנם, בהתאמה לתוכנית ה"היכל", אבל הן שימשו אמצעי טוב ומועיל למשוך קהל שומעים גדול לשם. וביחוד אחרי פטירתו של הרב המטיף הד"ר יהושע טהון, שנחשב לעמוד התיכון ב"היכל", ועם מותו כאילו נתייתם, והד"ר לוסט בא לעודד את המתפללים ביצירות ליזרקה, שלא נתיישנו אצל אנשי קראקא.

אשר הירשברג

בבית הכנסת של הרמ"א כיהן בחנות, מאז שנת 1900 ועד פרוץ מלחמת הנאצים, החזן אשר הירשברג, חזן בן חזן, בנו של ר' משה הירשברג, שכיהן כחזן בבית הכנסת הישן (בשנת תרנ"א בערך).

ר' אשר היה חזן מיוחד במינו, הוא התרועע עם החזנים הנודעים זיידל רובנר וליזרקה גולדברג. בארכיונו נמצאו מכתבים מחזנים וסופרים נודעים בעולם היהודי, כי הוא היה חובב ספרות וחזנות כאחד. [...]

פיסת ירק אחת בגטו

ארנה שפגטנר בנעוריה בקרקוב

אפרות. אבא חלה ונפטר כעבור זמן קצר, אמא נשברה ונחלשה, לי מלאו שתיים עשרה ונאלצתי לצאת לעבודה, ולושה הקטנה נלקחה מאיתנו לעולם.

שבורות, כואבות וחלשות הגענו לפלשוב. שם שוכנו בצריפים. על דרגשים בעלי שלוש

קומות. בקומה הראשונה "גרה" יהודיה גרמניה, שסירבה באדיקות להאמין שהגרמנים יפגעו בנו לרעה "אני מכירה אותם", אמרה, "הם לא יכולים לעשות לנו שום דבר רע". היא נשלחה בין הראשונות לאשוויץ. בקומה השניה היינו אימא ואני יחד, ובקומה השלישית הופתענו לגלות את ניושה. הוריה כבר לא היו בחיים, אחיה הצעיר היה בצריף הגברים. וניושה, למרות הכל, נשארה ניושה. כשהיא נכנסה לצריף אור הציף אותו, החיוך כמו דבק לפני הנשים הסובלות. מקפצת, שרה, צבעונית כמו פרפר, מאירה כמו שמש ומפזרת ניצוצות אור סביבה. כולנו דבקנו בה כמו דבורים שמצאו מעיין צוף פלאי. כשהייתה מדלגת מעלה, מטה, מדרגשה בקומה השלישית, הייתה דורכת לפעמים על כף רגלה של אמא. אמא, שלא הייתה אישה קלה וחברותית במיוחד, אמרה, להפתעתי, שרק לניושה היא מרשה לדרוך לה על הרגל. שתייהן עבדו יחד באיסוף אבנים, עבודת פרך חסרת תכלית. ניושה תמיד שרה ועזרה לכולם במהלך העבודה, וגם אמא הודתה שהיא זו שנותנת לה ולכולם כוח להמשיך.

קסמה המיוחד של ניושה לא נעלם גם מעיני של קצין ס.ס צעיר, שהתאהב בה. אהבה כזו לא יכולה לשרוד בגהינם. דינה נגזר מראש. הסוף היה מהיר, כשנודע למי שנודע על התאהבות החייל ביהודיה המלוכלכת. ערב אחד נכנסו לצריף מספר חיילים ונשאו אותה החוצה.

ענן של חושך וייאוש פשט בצריף. השמש נחטפה. לילה ירד על הארץ וחושך נכנס ללבבות. עין לא נעצמה בלילה. קולות בכי כבושים נשמעו ברחבי הצריף. אמא ואני נצמדנו זו לזו ודמעות זלגו מעינינו בוכות על ניושה, על אבא, על לושה ועל עצמנו.

לפנות בוקר שמענו צעקות קורעות לב: "ניושה! ניושה!" קפצנו החוצה. אחיה של ניושה נגרר בזרועות חיילי ס.ס, קורא ביאוש לאחותו היחידה. בלי לדעת שגורלה, כגורלו, כבר נגזר.

והיום אני חושבת עליה. אינני יודעת את שמה האמיתית של ניושה. אינני יודעת את שם משפחתה. את שמו של אחיה. נדמה לי ששמו של קצין הס.ס היה גרין.

האם מישהו זוכר את הסיפור? יודע את שמה הפרטי ושם משפחתה של ניושה? יודע את שמו של אחיה? האם מישהו הנציח את המשפחה?

אסתר (ארנה) פרידמן (שפגטנר)

גבעה נמוכה וירוקה הייתה בקצה גטו קרקוב, ובראשה עמד מנזר קטן וישן. שריד שכוח, מיותר ואירוני של שפיות. אינני יודעת איך החמיצו הגרמנים המאורגנים פינת חמד כזו, והותירו אותה בתחומי הגטו. גן העדן הירוק היה שלנו לזמן קצר, שכן עם הצמצום הראשון של הגטו נעלמה גם הגבעה מאחורי חומות האופל.

בימים יפים, כשההורים היו בעבודה, הייתי יוצאת עם אחותי הקטנה ושתינו מטפסות בחדווה ומדלגות על הירוק החי והשופע הזה הנטוע בלב החושך, החרדה, והעתיד הלוט בערפל. בת 11 וחצי הייתי ולכן פטורה מעבודה. ואחותי, לושה, בת שנתיים וחצי.

באותו יום נאה עלינו לגבעה, העשב הרטוב מהטל הרטיב את נעלינו ואת שולי גרבינו, היינו מאושרות. לושה דילגה באושר, סובבה ורקדה סביבי. תלתליה הבהירים קופצים וזוהרים. בקולה הדקיק שרה את השיר האהוב עליה. "חתלתול אחד קטן, קפץ על השולחן" אני פרשתי את שמלתי על הדשא, ופתחתי את הספר שבידי. תמיד קראתי מכל הבא ליד. ובגטו לא כל שבא לידי התאים לגילי. באותו יום היה זה "הנפש הקסומה" של רומן רולן. לכל הדעות לא ספר שמתאים לילדה בגילי. אך בלית ברירה נמלטתי אל בין דפיו.

לפתע שמעתי קול נוסף שמצטרף לשירה של לושה על החתלתול הקטן שקפץ על השולחן. הסתובבתי בבהלה. וראיתי מלאך. שעה החום המתולתל קיפץ עם כל צעד, עיניה הירוקות הפיצו ניצוצות של אור וצחוקה הפעמוני האיר את הסביבה. מעולם לא פגשתי אותה עד כה.

היא התקרבה אלי: מה את קוראת ילדה? אבל זה לא ספר לגילך! הוסיפה. בואי אלי. יש לי ספרים רבים שמתאימים לך. התיישבה לידי על הדשא ומיד נשביתי בקסמה. למרות הבדלי הגיל בינינו. היא היתה כבת שבע-עשרה. שיחתנו קלחה, והצחוק שלה גרם לי לנשום בחופשיות ולתחושת הילדות שנעלמה לחזור ולצוף. המשכנו להיפגש על הגבעה. חיכיתי לה תמיד בקוצר רוח. היא הביאה עמה תמיד פרץ של שמחה פתאומי, שהיה נדיר כל כך בימים ההם. בסביבתה הכל נראה טוב. לושה קראה לה: הפיה ניושה. וצחוקן הצטלצל כפעמוני כנסיה זכים שניושה היתה מניפה אותה בזרועותיה וסובבת עמה במחול.

ימים רעים הגיעו. התחילו האקציות. הגטו צומצם והגבעה הירוקה נעלמה, כמו חלום רחוק, מאחורי חומות

גבעת קשמ'יוֹקִי ומנזר בנדיקט

מנהגי חתונה בקרקוב (מתוך 'צללי עיר' של מאיר בוסאק)

מהלך כאשף במטבח ליד התנור הבווער והשולחנות העמוסים בכל מיני מצרכים לתבשיל ולמאפה.

בצהריים היו הדודות מחכות בחדר לתורן אצל הספר, שהוזמן הביתה להתקין את תספורותיהן. המיטות פורקו והוצאו לחצר. מהשכנים הושאלו כסאות ושולחנות, שסודרו בשתי שורות לאורך החדרים. על פני מפות לבנות הוצבו מנורות ובקבוקי משקאות.

הקבצנים, שחיזרו על בתי קזימיז, היו מחלקים את "עבודתם" לכל ימות השבוע, כל יום רחובות אחדים של הרובע. אינני יודע כיצד, אך הם ידעו תמיד מתי ומי מהיהודים האמידים משיא את בתו ואותו יום היו כולם מתדפקים על דלתותיו ומודיעים בפתח: 'באנו לברך את ר' פלוני במזל טוב ובהרבה נחת...'

ברור, שאז לא הסתפקו בנדבה רגילה. על חלוקת הנדבות היתה ממונה הסבתא. המתרימים לחברות פילנטרופיות כ"הכנסת כלה", "ביקור חולים", "אספת זקנים", "בית יתומים" וכד' היו באים זוגות-זוגות לחנות ביום כזה. חלוקת התרומות היו שם בידי הדודה מינה דונקבלום, שישבה ליד הקופה וליבה לב זהב, אותו יום לא היה גם הסבא גוער בה על פזרנותה.

עם רדת הערב היו האורחים מתכנסים. אחות הסבתא, אלה פרטיג, שהתגוררה בעיר הגבול הגרמני ביליץ, היתה באה לכל השמחות המשפחתיות עם בעלה, וארבע בנותיהם. שלוש אחיות היו לסבא בעיר - חוה גולדברג, אלטה זוננשיין וזלטה שאומר - ואף שכולן גרו בסמוך, ברובע היהודי, היה צריך לשלוח שלוש כרכרות להביאן עם בעליהן לחתונה.

הנשים המבוגרות היו מופיעות בדרך כלל בשמלות משי שחור, נוצץ, מקושטות בשלשלאות ובסיכות זהב ומחרוזת פנינים על צואריהן. הצעירות יותר היו לבושות בשמלות חד-צבעיות - כחולות, אפורות או חומות. הנערות, לרוב, בשמלות לבנות.

החדרים נתמלאו אט-אט. הפגישות בין הקרואות היו נרגשות מאד, כאילו אישה לא ראתה את חברתה שנים על שנים - התחבקויות, נשיקות - מזל טוב! מזל טוב! בקרוב אצל בנותייך... בקרוב אצלך חמודה...

הגברים, חלקם מזוקנים בבגדי משי שחור ובשטרמלים בראשיהם וחלקם מגולחי פנים, לבושי חליפות אירופיות. מלבד קרובי המשפחה היו באים לחתונות גם ידידים, מכרים ואף גויים - סוכני בתי חרושת, שספקו תוצרתם לחנותנו.

עם עלטה היו מביאים את החופה. מסדר הקידושין היה תמיד הרב הדיין בן דודה של הסבתא, ר' משה שמואל בלייכר, לימים ראש בית דין בקרקוב. הוא היה נמוך קומה, רחב גוף, זקנו לבן, מצחו גבוה ובראשו קובע קולפק של פרוות שועל. החופה נפרשה. מחדר אחד הובלה הכלה בשמלתה הלבנה, ומחדר שני שממול - החתן בקיטל לבן.

הבדחן עלה שוב על הכסא והעלה את שמות האנשים שבאו. הוא ברך אותם על רצונם לשמח חתן וכלה ושוב חרז חרוזים מותאמים לשמותיהם של האורחים, בהכריזו על מתנותיהם לזוג הצעיר אלו נקראו "מתנות דרשה", אף שלא שמעתי בשום חתונה דרשה מפי החתן. **(המשך בעמוד הבא)**

"...כאמור, היו לו ארבעה בנים וחמש בנות, בילדותי הסתובבתי הרבה בדירת הסבא. ערב אחד ראיתיו חוזר לביתו. כפי שהתברר לי, הוא חזר מפגישה עם צעיר, שהוצע כשידוך לאחת הבנות. ישב סבא לשולחן וכל בני הבית התיישבו סקרנים לידו. אמר סבא: לא... אחר דקה של שתיקה המשיך: נכון, משפחה טובה, עשירה, הצעיר בעל נימוסים, חכם, יודע תורה והוא בן יחיד ומסודר מבחינה כלכלית ובכל זאת... כולם חיכו לנימוקיו עד שאמר: יסלח לי הבורא, אבל הבחור אינו יפה... [...]

חמש בנות היו לסבא; בחתונות של ארבע מהן נכחתי. כפי שהנני זוכר ולפי מה ששמעתי מבני המשפחה, קיים היה נוהג מגובש של חתונות אצלנו, ואולי היה זה נוהג החתונות במשפחות יהודים אמידים בקרקוב בכלל.

בשבת שלפני החתונה נערכת "ההכרזה" (אויפרויפן). הקרואים היו באים לבית מדרשו של החתן, כולם נקראו לעליה לתורה, הרימו תרומותיהם לבית המדרש, לחזן, לשמש, למוסדות פילנטרופיים ובסוף הפגין החתן את יכולתו בהשמעת הברכות וההפטרה. לקהל המתפללים הוגשו עוגות "לקח", י"ש, שקדים וצימוקים. קרובי המשפחה הוזמנו לסעודה בבית החתן.

ביום החתונה היה הסבא לוקח עמו לתפילת שחרית בבית המדרש עוגת "לקח" ובקבוק י"ש ככיבוד למתפללים. בשובו לביתו היה מוצא את הסבתא המחכה לו ושניהם היו הולכים לבית הקברות להזמין את הוריהם לחתונה.

אותו יום, משעות הבוקר עבר השלטון במטבח דירת החתונה ליד הסארווער - המארגן והטבח הראשי - מר בלייכר, בן דודה של הסבתא. היה זה יהודי גבוה, קל גוף, בעל זקן לבן וארוך, כיפה שחורה וגבוהה לראשו. היה

מאוריצי גוטליב "חתונה יהודית", 1876
שמן על בד 30 על 25 ס"מ
מוזיאון ישראל, ירושלים

מנהגי התונה (המשך)

"החתן והכלה הובלו ל"חדר היחוד", באשר הוגש להם "מרקהזהב" לאחר יום צומם.

השיב פעם אבא: מסורת במשפחתנו, שאין להסתפק בשבירת הכוס בהעלאת זכר חורבן בית המקדש...

עם זאת, לכל החתונות, שנערכו אצלנו, היה בא חזן בית המדרש שלנו, ר' נפתלי לבנרון, יהודי יפה פנים זוהרות, עטורות זקן אפרפר, ועם שלושת בניו והללו היו ממלאים את הבית שירה ורינה.

הקרואים התיישבו לשולחנות, אנשים לחוד ונשים לחוד. תמיד היה קצת צפוף, אך לאחר שסודרו שולחנות בשביל הילדים בחצר, הסתדרו תמיד העניינים. שרביט המלוכה היה בידי הסארווער. לא היה מומחה כמוהו בבישול הדגים בתבלינים שונים. דגי קרפיונים, סלמון וזאבי מים שריחם מלא כל החדרים. ומשקאות - ליקרים, י"ש ומידבש, מרק תרנגולות מעודן וסולת דקה בו, בשר עגל, אווזים, תרנגולות, מבושל, מטוגן לבחירה, פירות מבושלים וטריים: תפוחי עץ, שזיפים, אגסים, כיד המלך...

על אף המשקאות הרבים, שהוגשו לקרואים, לא היו בני משפחתנו שותים. יין עלה על שולחנם רק לקידוש ולהבדלה. אחת ההאשמות של אבא כלפי החסידים היתה, שהללו המציאו תירוצים שונים לתאוות השתיה שלהם וביום זכרון לנפטר טוענים הם ששתיית י"ש מעלה את נשמת הנפטר בשמים... ואני ביום כזה, היה אבא אומר, בזכרי את אבא ואמא, קשה לי לשים משהו בפה...

תזמורת וריקודים לא היו בחתונות שבמשפחתנו. גם מה שמכונה "מחול המצוה" עם הכלה לא היה. לשאלתי

הצייר מאוריצי גוטליב (1879-1856)

מאוריצי גוטליב נולד בשנת 1856, למשפחה יהודית מסורתית, בעיירה דרוהוביץ' שבמזרח גליציה. את לימודיו החל בווינה ומאוחר יותר למד אצל יאן מטייקו בקרקוב, שם סבל מאנטישמיות מחבריו ללימודים, עזב וחזר לווינה כדי לחזור לשורשיו היהודיים. במשך לימודיו נדד מעיר לעיר בין וינה-קרקוב-מינכן-רומא.

כדי להציב מצבה מרשימה על קברו של המאסטרו. המצבה, בצורת אובליסק המתנשא לגובה של 3 מטרים ועליו סמל הגילדה של האמנים והציירים, ועליה נכתבו - בפולנית בלבד - הדברים: צייר ושר בצבעים / שירים נפלאים שירים נשגבים / לאחיו אשר אהב / המוות לקחו ללא עת / העולם ינצור את זכרו / עמיתיו.

בראשית דרכו האמנותית הושפע גוטליב מהפטריוטיות הפולנית, ומאוחר יותר, משנתקל בספר היסטוריה יהודית, התעוררה בו זהותו היהודית, והחל לצייר על נושאים יהודיים שונים.

לרגל טקס הסרת הלוט מעל מצבתו של גוטליב פורסמה חוברת, שכללה גם פורטרטים של הצייר. חברי הוועד שטרחו להוציא לאור היו: יעקב בלבן, סלו שפיצר, מקס רוזנגרטן, וילהם פלדמן ואדולף הושטים.

ציורו האחרון "יום כיפורים" שצויר בשנה האחרונה לחייו (1878), מתאר בית כנסת על פי זיכרונותיו מעיירת הולדתו, והוא ציורו המפורסם ביותר של גוטליב. בתמונה נראים אביו ואמו, ארוסתו לשעבר והוא עצמו מופיע בו שלוש פעמים: פעם כאיש הצעיר שמימין לאדם היושב עם ספר התורה, פעם כילד הנמצא משמאלו, ופעם שלישית כנער בגיל בר מצווה מימין. יש שגורסים שהוא 'מופיע' בתמונה גם בפעם הרביעית - על גבי ספר התורה במרכז הציור כתוב: "לעילוי נשמת משה גוטליב".

גוטליב נפטר בשנת 1879 בגיל 23, ככל הנראה כתוצאה ממחלת שפעת, אך יש גורסים ששלח יד בנפשו בשל אהבתו הנכזבת ללאורה רוזנפלד, לה הציע נישואין, אך היא דחתה את הצעתו ונישאה לאחר (יש האומרים שבימוניה של לאורה יש סימוכין לכך, וגם העובדה שנקבר סמוך לגדר של בית העלמין היהודי "החדש" ברחוב מיודובה, מעידה על כך...)

מאוריצי הותיר אחריו למעלה מ-300 ציורים שלו, ולאחר נפילת מסך הברזל התגלו ציורים רבים שלו לעולם המערבי. אחיו, לאופולד, אף הוא צייר נודע, נולד שבועות ספורים לפני מות אחיו.

מותו של הצייר מאוריצי גוטליב גרם לצער רב בציבור היהודי בקרקוב, וקהל רב, שכלל נכבדים מהאוניברסיטה היגלונית וביניהם המאסטרו יאן מטייקו, ליוו את מאוריצי בדרכו האחרונה.

רק 13 שנים מאוחר יותר, ביוני 1892, הצליחו עמיתיו הציירים ומוקירי זכרו לאסוף די תרומות (324 פלורינים)

המצבה על קבר מאוריצי גוטליב בבית העלמין במיודבה

קוראים כותבים

בכתבה בגליון מרס 2018 על היודנראט בקרקוב נפלה טעות.

יהודי קרקוב קיבלו קנקרטה כבר בסוף 1939 או בתחילת 1940. הייתה זו תעודה בצבע צהוב, בתעודה שהונפקה לגבר היה כתוב "יודה" ובתעודה לאשה – "ידין", ולצורך קבלתה היה צורך להתייצב בארביטסאמט = Arbeitsamt. בעל משפחה רשאי היה לקבל תעודה עבור כל המשפחה, ואם קיבל הוא חותמת אישור שהייה בגטו – הרי כל המשפחה רשאית הייתה להשאר בגטו. גברים מגיל 14 היו חייבים להתייצב אישית.

מרצל גולדמן

אני מבקש להוסיף הערה לשירו של אדם זגייבסקי "אלגיה שלא נכתבה ליהודי קרקוב", שהתפסם בגליון 134. שיר זה מזכיר את שירו של אנטוני סלונמיסקי, "אלגיה של עיירות פולין", וראוי לציין, שרבות נכתב על ההיסטוריה והתרבות של עיירות יהודיות, שנעלמו מנופה של פולין, ואילו פחות מקום מוקדש לעריה הגדולות של פולין, אשר איבדו את צבונם הייחודי עם הסתלקותם הטראגית של תושביהם היהודים.

רמי נובודבורסקי

לאוסקר מונדרר, בנם של אליעזר מונדרר ושיינדלה לבית ויינר מקרקוב, היו 11 אחים ואחיות. אחדים מבני המשפחה, כולל אוסקר, היגרו לארה"ב עוד לפני המלחמה אך רובם נותרו בקרקוב. אחת האחייניות עלתה לישראל. ליזה ישראל, נכדתו של אוסקר מונדרר, המתגוררת בארה"ב, מעוניינת ליצור קשר עם משפחתה שבישראל.

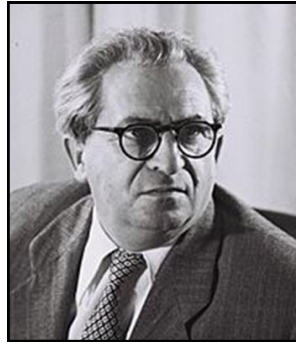
Lisa Israel

lhgm728@gmail.com

אבלים על פטירתה של חברתנו

אסתר נשלסקי ז"ל

ומשתתפים בצער המשפחה

"אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה" ד"ר יוחנן בדר

ד"ר יוחנן בדר (1901-1994) נולד בקרקוב, למד בגימנסיה ממשלתית בעיר, ולמד משפטים באוניברסיטה היגלונית בקרקוב, שם גם קיבל תואר דוקטור למשפטים והוסמך לעריכת דין.

בשנת 1925 הצטרף לתנועה הצה"ר והיה עורך שבועון הנוער בפולנית "טריבונה נרודובה". בספטמבר 1939, לאחר הפלישה הנאצית לפולין עבר למזרח פולין שתחת השלטון הסובייטי.

בשנת 1940 נעצר ונידון לעבודת פרך בצפון רוסיה. ב-1941 שוחרר, ובאוגוסט 1942 עזב את ברית המועצות עם צבא אנדרס. בדצמבר 1943 עלה לארץ ישראל והצטרף לאצ"ל, על אף שבנעוריו היה חבר המפלגה הסוציאליסטית היהודית "בונד", לאחר מכן ב"השומר הצעיר". הוא נעצר ב-1945 על ידי השלטונות הבריטיים והוחזק במחנה המעצר בלטרון עד מאי 1948.

בדר היה ממייסדי "תנועת החרות" (בשנת 1948), שברבות הימים הייתה לתנועת הליכוד, ערך את העיתון "חרות", והיה חבר הכנסת מטעם התנועה ברציפות מהכנסת הראשונה ועד הכנסת השמינית. הוא נודע בחריפות לשונו, והיטיב לעשות שימוש בכישרון הרטורי שלו בנאומיו בכנסת; כבעל השכלה רחבה נהג לעתים רבות לתבל את נאומיו באמרות כנף וציטוטים של אישים היסטוריים.

ד"ר בדר התמחה בתחום הכלכלה, וריכז מטעם סיעתו את המאבק נגד תקציב של ממשלות מפא"י לדורותיהן. ב-1964 נתמנה בדר לחבר המועצה המייעצת של בנק ישראל.

אחת מפעולות החקיקה שבהן התפרסם בדר כחבר הכנסת הייתה החוק לשינוי שיטת חלוקת עודפי הקולות בבחירות לכנסת, שאותו יזם יחד עם אברהם עופר ממפא"י, חוק בדר-עופר. לפני הבחירות בשנת 1977 הודיע על פרישתו מהחיים הפוליטיים. דוד בן-גוריון נהג לכנות את מנחם בגין "הגינטלמן היושב לימינו של מר בדר".

לעולם לא אוכל לחוש את נוראות השואה

מרים לבית קלר ואני נשואים זה 64 שנים. מרים היא ניצולת שואה ויתומה מהוריה שנרצחו במחנה המוות בלז'ץ. לאט, טיפין, טיפין לאורך השנים של חיינו המשותפים, מרים ספרה לי את קורותיה בשנות המלחמה, ואת קורות משפחתה, אביה וילהלם קלר, אמה ציליה לבית רוזנצוויג ואחותה אירקה. רבות שמעתי מפי, תיעוד היסטורי פרטי על הרס רקמת חיים של משפחה יהודית חילונית, נאורה, שאבדה את מקום מגוריה, את רכושה ואת חיי הרווחה הצנועים בקרקוב, אחת היפות בערי באירופה. היא סיפרה על הגירוש והמחלות, על הרעב, הקור והפחד, על ההשפלה, השנאה והאכזריות, על הגורל שהותיר אותה ואת אחותה בחיים ועל הרגע בו עמדה בפנית רחוב בגטו קרקוב וראתה את הוריה מובלים אל הרכבת ואל המוות.

האזנתי ושאלתי את עצמי: האם הפנמתי את עוצמת הזוועה, האם חוויתי את הפחד. עם השנים התחורר לי כי על אף כל מה שסופר, נכתב והוקרן, הדבר לא קרה וכי לעולם לא אוכל לחוש, אף לא להבין ולנצור בתוכי את נוראות השואה.

אם זה טיבם של דברים, מה יביא עמו העתיד? מה יידעו על השואה הדורות הבאים? בבתי ספר ילמדו על השואה מפי מורים שלא חוו אותה ומפרקים בספרי היסטוריה אשר עם הזמן ילכו ויתקצרו. זאת דרכו של עולמנו וזה טבע הדברים.

אפרים רביז

וועידת התביעות CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.

Website: www.claimscon.co.il • דרך הברון 101, ירושלים 93480 • טל': 02-6712711 • פקס: 02-6712731

Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

